

Marian Zalesko

Uniwersytet w Białymstoku

TRANSFORMACJA GOSPODARKI W POLSCE – PRZYKŁAD ZMIANY INSTYTUCJONALNEJ

Streszczenie: Procesowi przekształceń gospodarczych w Polsce towarzyszyło tworzenie się nowego ładu instytucjonalnego; dużą rolę odegrały instytucje formalne (normy prawne, stosunki własności) i nieformalne (normy moralne, kultura), których odpowiedni charakter i wzajemne relacje doprowadziły do zbudowania sprawnego ekonomicznie systemu gospodarczego. Konstrukcja właściwych instytucji była rezultatem oddziaływania bodźców endogenicznych i egzogenicznych oraz adaptacji przeobrażeń, mających miejsce w okresie wcześniejszym w krajach wysoko rozwiniętych. Zgodny z zasadami kapitalizmu krajobraz instytucjonalny gospodarki stworzył warunki do angażowania się ludzi w efektywną działalność rynkową; funkcjonujący od kilkuset lat kapitalizm, oparty na dominującej roli rynku w regulowaniu procesów ekonomicznych, jest najbardziej sprawnym i efektywnym systemem gospodarczym.

Słowa kluczowe: system ekonomiczny, transformacja gospodarcza, instytucje, zmiana instytucjonalna.

1. Wstęp

Lata 90. XX wieku i początek nowego stulecia to okres systematycznej przebudowy polskiej gospodarki, która uległa przekształceniu z centralnie sterowanej na rynkową. Procesowi transformacji ustrojowej towarzyszyło tworzenie nowego jakościowo ładu instytucjonalnego, o charakterze zarówno politycznym, jak i społeczno-ekonomicznym.

W opracowaniu zostanie przedstawione znaczenie instytucji w kształtowaniu fundamentów gospodarki rynkowej w Polsce. Instytucje, zgodnie z definicją Northa, są regułami gry tworzącymi struktury, za pomocą których ludzie w całym okresie swej historii budują ład pozwalający na zmniejszenie niepewności związanej z procesem gospodarowania¹. W ujęciu Menarda instytucje są historycznie ukształtowanym zestawem stabilnych reguł, krystalizujących się w tradycjach, zwyczajach lub

---

¹ D.C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 118.

prawach. Ich zadaniem jest realizacja i egzekwowanie wzorców zachowań rządzących stosunkami społecznymi².

W Polsce w sferze zmian gospodarczych istotną rolę odgrywają instytucje formalne (normy prawne, stosunki własności) i nieformalne (normy moralne, kultura), których odpowiedni charakter i wzajemne relacje przyczyniają się do budowy sprawnego ekonomicznie systemu gospodarczego. Konstrukcja właściwych dla transformującej się gospodarki instytucji jest rezultatem oddziaływania bodźców endogenicznych i egzogenicznych oraz efektem adaptacji przeobrażeń, jakie miały miejsce w krajach wysoko rozwiniętych, zwłaszcza zrzeszonych w strukturach Unii Europejskiej. Zgodny z zasadami kapitalizmu krajobraz instytucjonalny gospodarki stwarza odpowiednie warunki do angażowania się ludzi w efektywną działalność rynkową.

2. Istota systemu ekonomicznego

Z gospodarczego punktu widzenia istotne jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czym jest system ekonomiczny. W literaturze można spotkać wiele definicji tego wyrażenia. Często jest ono utożsamiane z systemem (ładem, ustrojem) gospodarczym. Lindbeck definiuje system ekonomiczny jako zbiór mechanizmów i instytucji niezbędnych do podejmowania oraz wdrażania w życie decyzji dotyczących produkcji, dochodu i konsumpcji na określonym obszarze geograficznym³. Tool uznaje system ekonomiczny za strukturalną kompozycję wielu powiązanych ze sobą instytucji, przez które ludzie organizują i koordynują swoje zachowania w taki sposób, by móc realizować różne formy społecznej aktywności. Te z kolei służą podtrzymywaniu i rozwojowi życiowych procesów społeczeństwa⁴. W ujęciu Wilkina system ekonomiczny jest układem powiązanych ze sobą bezpośrednio i pośrednio instytucji, przez które dokonuje się proces produkcji, wymiany i podziału produktów oraz usług. Charakter instytucji i więzi między nimi decydują o podstawach systemu: zestawie celów systemu, strukturze i mechanizmach procesu podejmowania decyzji, mechanizmach alokacji zasobów i wzorcach podziału wytworzonych wartości⁵. System ekonomiczny określa zatem instytucjonalne zasady funkcjonowania gospodarki. Zdaniem Kowalika jest również jednym z ważniejszych czynników decydujących o jej ekonomicznej sprawności⁶.

We współczesnym świecie funkcjonują różne typy systemów gospodarczych. Interesujący ich podział prezentuje Rychlewski, wyróżniając dwa elementy, które

---

² C. Menard, *Markets as institutions vs organizations as markets: disentangling some fundamental concepts*, „Journal of Economic Behavior and Organizations” 1995, vol. 28, no. 3, s. 161-182.

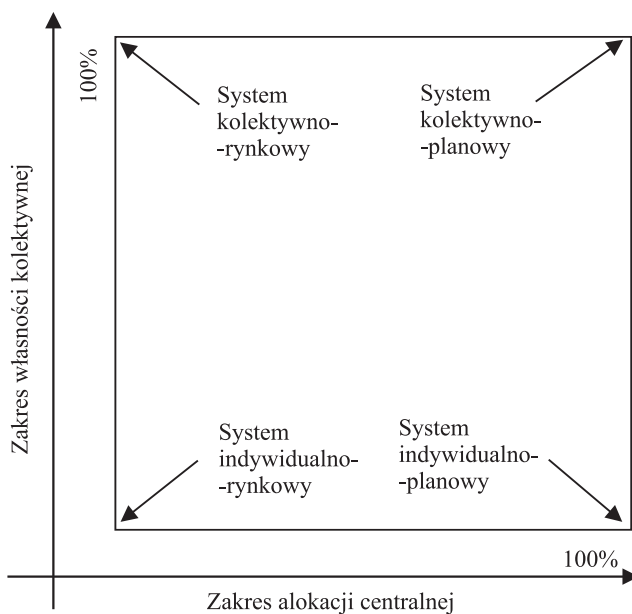
³ A. Lindbeck, *The Political Economy of the New Left*, Harper and Row, New York 1977, s. 214.

⁴ M.R. Tool, *Institutionalist view of economic system*, [w:] K. Dopfer, K.F. Raible (eds.), *The Evolution of Economic System*, St. Martin's Press, New York 1990, s. 168.

⁵ J. Wilkin, *Jaki kapitalizm, jaka Polska?*, PWN, Warszawa 1995, s. 113-114.

⁶ T. Kowalik, *Systemy gospodarcze. Efekty i defekty reform i zmian ustrojowych*, Fundacja Innowacja, Warszawa 2005, s. 16.

określają rodzaj systemu gospodarczego. Pierwszym jest własność – indywidualna lub kolektywna. Drugi to charakter alokacji zasobów produkcyjnych, przybierający postać rozdzielnictwa rynkowego bądź planowego. Biorąc pod uwagę przedstawione kryterium, wyodrębnia się cztery systemy: 1) indywidualno-rynkowy, w którym nie występuje centralna regulacja, własność jest indywidualna, a alokacja dokonuje się przez rynek; 2) kolektywno-rynkowy, w którym mamy do czynienia z własnością kolektywną, a alokacja dokonuje się na rynku; 3) kolektywno-planowy, gdzie własność przybiera charakter kolektywny, a alokacja odbywa się centralnie; 4) indywidualno-planowy z własnością prywatną i planową alokacją zasobów⁷. Układ graficzny systemów gospodarczych został zaprezentowany na rys. 1.

Rys. 1. Mapa systemów gospodarczych

Źródło: opracowano na podstawie: E. Rychlewski, *Proces transformacji jako czynnik determinujący kształt systemu gospodarczego*, [w:] E. Mączyńska, Z. Sadowski (red.), *O kształtowaniu ładu gospodarczego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 118.

Żaden z wymienionych systemów nie występuje w czystej formie. Istniejące w praktyce formacje gospodarcze łączą w sobie cechy charakterystyczne różnych typów systemów. Rychlewski słusznie podkreśla, że istniejące w perspektywie histo-

⁷ E. Rychlewski, *Proces transformacji jako czynnik determinujący kształt systemu gospodarczego*, [w:] E. Mączyńska, Z. Sadowski (red.), *O kształtowaniu ładu gospodarczego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 110-112.

rycznej, jak i obecnie, systemy ekonomiczne nie lokują się w żadnym narożniku. Można je odnaleźć w różnych miejscach na mapie, przy czym najwięcej jest ulokowanych w północno-wschodniej oraz południowo-zachodniej części⁸.

Gospodarka Polski w XX wieku doświadczyła funkcjonowania w dwóch systemach ekonomicznych – kapitalistycznym i socjalistycznym. Zgodnie z definicją encyklopedyczną kapitalizm to taki system opierający się na prywatnej własności, wolności osobistej i swobodzie zawierania umów, w którym procesy gospodarcze są regulowane w dominującym stopniu przez rynek. Z kolei socjalizm to ustrój gospodarczy (ukształtowany na gruncie krytyki systemu kapitalistycznego), w którym społeczna (a nie prywatna) własność środków produkcji jest ekonomiczną podstawą likwidacji podziałów klasowych i wyzysku oraz zasadniczą przesłanką przemian prowadzących do realizacji zasad sprawiedliwości społecznej i dobrobytu.

Charakter systemu gospodarczego, na co uwagę zwraca m.in. Mączyńska, decyduje o poziomie rozwoju poszczególnych krajów. Przykłady zaczerpnięte z historii gospodarczej wskazują, że niektóre jego typy sprzyjają tworzeniu bogactwa, a inne prowadzą do degradacji gospodarczej i nieładu gospodarczego⁹. Warto się zatem zastanowić nad kwestią właściwej konstrukcji systemu ekonomicznego, którego budowa powinna być zadaniem priorytetowym dla sprawujących władzę, zwłaszcza w państwach przechodzących transformację gospodarczą.

3. Specyfika transformacji gospodarczej

Systemy ekonomiczne w perspektywie czasowej ulegają przeobrażeniom. Zdaniem Federowicza istotny wpływ na przemiany ustrojowe wywiera historia każdego kraju, skumulowana w jego politycznych i ekonomicznych instytucjach¹⁰.

Zachodzące zmiany określa się mianem transformacji ustrojowej, która według Wilkina, jest przede wszystkim procesem budowy oraz przebudowy instytucji. Instytucje (gospodarcze, polityczne, społeczno-kulturowe) oddziałują na funkcjonowanie mechanizmu rynkowego i mechanizmu demokracji¹¹.

Przed rokiem 1989 w środowisku naukowym, na co uwagę zwraca Federowicz, termin transformacja odnoszono wyłącznie do przeobrażeń w strukturach kapitalizmu. Proces transformacji uznawano za immanentną cechę tego ustroju gospodarczego, decydującą o jego żywotności. Wraz z rozpoczęciem przemian w Europie Środkowo-Wschodniej transformację zaczęto odnosić do budowy nowego ładu społeczno-gospodarczego i politycznego, co związane jest z wdrażaniem nowych stan-

⁸ E. Rychlewski, wyd. cyt., s. 117-119.

⁹ E. Mączyńska, *Ład gospodarczy. Bariery i dylematy*, [w:] E. Mączyńska, Z. Sadowski (red.), *O kształtowaniu ładu gospodarczego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2008, s. 82.

¹⁰ M. Federowicz, *Różnorodność kapitalizmu. Instytucjonalizm i doświadczenie zmiany ustrojowej po komunizmie*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004, s. 25-26.

¹¹ J. Wilkin, *Jaki kapitalizm...*, s. 70.

dardów instytucjonalnych w sferze relacji gospodarczych oraz w sferze mechanizmów sprawowania władzy¹².

Kloten zaznacza, że proces transformacji polega na demontażu danego porządku ekonomicznego i na zbudowaniu nowego, czyli na przemianie istniejącego systemu w inny. To warunkuje nowe idee i jednocześnie oznacza ich akceptację, ukształtowanie nowych instytucji, stworzenie nowych struktur oraz pojawienie się i ugruntowanie nowych zachowań. Zmiana dokonuje się na wszystkich płaszczyznach rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Przemianom ulega również sfera polityczna i prawna oraz struktury państwa¹³.

Transformacja systemowa, co zauważa Fiedor, jest przejściem od gospodarki centralnie kierowanej, opartej na państwowej własności większości zasobów ekonomicznych, do gospodarki rynkowej, opartej na rynkowej koordynacji i optymalizacji działań podmiotów gospodarczych oraz dominacji własności prywatnej. Proces ten jest przede wszystkim politycznie i ekonomicznie zdeterminowaną zmianą instytucjonalną, w rezultacie której pojawiają się nowe jakościowo warunki funkcjonowania gospodarki¹⁴. Zdaniem Rodrika w grupie instytucji politycznych i ekonomicznych największy wpływ na gospodarkę wywierają: instytucje własności, instytucje regulacji, instytucje zapewniające stabilizację makroekonomiczną, instytucje oddziałujące na system ubezpieczeń społecznych oraz instytucje wspomagające rozwiązywanie konfliktów¹⁵. Podobne poglądy na temat instytucjonalnych uwarunkowań transformacji gospodarczej prezentuje Lissowska¹⁶.

Milczarek podkreśla, że przeobrażenia w strukturze instytucji ekonomicznych są rezultatem reform gospodarczych, natomiast przemiany w sferze instytucji politycznych to wynik procesu demokratyzacji. Oba typy zmian należy traktować jako determinanty udanej transformacji gospodarczej¹⁷. Powstaje wówczas specyficzne środowisko instytucjonalne, w którym obok siebie funkcjonują instytucje formalne i nieformalne o charakterze politycznym i ekonomicznym, wywierając istotny wpływ na rekonstrukcję gospodarki. Widoczna jest również korelacja między instytucjami (rys. 2).

¹² M. Federowicz, wyd. cyt., s. 24-25, 30.

¹³ N. Kloten, *Die Transformation von Wirtschaftsordnungen – Theoretische, Phänotypische und Politische Aspekte*, Walter Eucken Institut: Vorträge und Aufsätze Nr 132, Tübingen 1991, s. 39.

¹⁴ B. Fiedor, *Nowa Ekonomia Instytucjonalna jako podstawa teoretycznej refleksji nad procesem transformacji od gospodarki centralnie sterowanej do rynkowej*, [w:] J. Kleer, A. Kondratowicz (red.), *Wkład transformacji do teorii ekonomii*, CeDeWu, Warszawa 2006, s. 17.

¹⁵ D. Rodrik, *Institutions for high quality and growth: what they are and how to acquire them?*, [w:] K.C. Roy, J. Sideras (eds.), *Institutions, Globalization and Empowerment*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2006, s. 22-27.

¹⁶ M. Lissowska, *Instytucje gospodarki rynkowej w Polsce*, C.H. Beck, Warszawa 2008.

¹⁷ D. Milczarek, *Zmiana instytucjonalna a wzrost gospodarczy w krajach postsocjalistycznych*, [w:] M. Brzozowski i in., *Instytucje a polityka makroekonomiczna i wzrost gospodarczy*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006, s. 45-46.

Rys. 2. Wpływ instytucji na przeobrażenia gospodarcze

Źródło: opracowanie własne.

Transformacja gospodarki, według Hockuby, przebiega w następujących okolicznościach. Po pierwsze, instytucje formalne gospodarki socjalistycznej są zastępowane spójnym zbiorem formalnych reguł rynkowych. Po drugie, instytucje nieformalne występujące w gospodarce planowej zastępowane są zespołem nieformalnych instytucji gospodarki rynkowej. Po trzecie, podmioty gospodarujące dokonują internalizacji reguł formalnych i nieformalnych w taki sposób, aby ich wybory i zachowania wzajemnie uzupełniały się na rynku¹⁸.

Pistor sugeruje, że formalne i nieformalne instytucje, które wspólnie przechodzą ewolucję, bardzo często się uzupełniają. W przypadku zmiany systemu polityczno-ekonomicznego nowo powstałe instytucje formalne i istniejące instytucje nieformalne z minionej epoki także ze sobą konkurują. Wówczas formalny system prawny może zostać odrzucony lub zignorowany. Do jego akceptacji potrzebne jest szerokie poparcie społeczne¹⁹. Również Rychlewski przekonuje, że okolicznością sprzyjającą transformacji jest poparcie przemian przez jak największy odsetek obywateli, co ułatwia dokonywanie zmian oraz stwarza szanse na to, że będą one stosunkowo trwałe²⁰. Z kolei Baka podkreśla potrzebę mądrości działań w skali całej gospodarki. W szczególności istnieje potrzeba rozumnego rządzenia państwem²¹. Poparcie społeczne oraz umiejętne sprawowanie władzy to elementy niezbędne do prawidłowego funkcjonowania polskiej gospodarki, która jest interesującym przykładem transformacji ekonomicznej i politycznej.

4. Gospodarka Polski – przykład zmiany instytucjonalnej

W jednym ze swoich esejów Myrdal napisał, że „w odniesieniu do praktycznie każdego problemu gospodarczego w dociekaniach naukowych trzeba się zajmować całym systemem społecznym, uwzględniając obok tzw. czynników ekonomicznych to

¹⁸ Z. Hockuba, *Nowa ekonomia instytucjonalna – czy zdominuje nasze myślenie w rozpoczynającym się stuleciu?*, [w:] A. Wojtyna (red.), *Czy ekonomia nadąży z wyjaśnianiem rzeczywistości?*, z. 2, VII Kongres Ekonomistów Polskich, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2001, s. 15.

¹⁹ K. Pistor, *The evolution of legal institutions and economic regime change*, Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics in Europe on Governance, Equity and Global Markets, Paris 1999, 21-23 June, s. 4.

²⁰ E. Rychlewski, wyd. cyt., s. 120.

²¹ W. Baka, *W tyglu transformacji ustrojowej. Szkice i komentarze*, Książka i Wiedza, Warszawa 2004, s. 84.

wszystko, co ma znaczenie dla zjawisk zachodzących w danej dziedzinie gospodarki. Jest to nakazem metodologicznym z tego powodu, że wszelkie warunki charakteryzujące system społeczny działają na zasadzie przyczynowości okrężnej. A z tego wynikają ich wzajemne zależności. Zmiana, jakiej ulegnie jeden z warunków, pociąga za sobą zmiany innych warunków, co z kolei spowoduje zmiany w całym układzie”²². W taki sposób należy interpretować przeobrażenia zachodzące w Polsce od 1989 roku.

Charakterystyczną dla Polski drogą transformacji ustrojowej było przejście od systemu nakazowo-rozdziałczego do systemu rynkowego. Jego źródłem stało się rosnące napięcie niezadowolonego społeczeństwa (formującego opozycyjne grupy interesu), a także niedostosowane do poprawy sytuacji reguły funkcjonowania gospodarki i państwa. Balcerowicz zauważa, że początkowemu stadium przemian towarzyszyła euforia społeczna sprzyjająca ich akceptacji. Zachodzącym zmianom nie sprzeciwiali się również zdyskredytowani peerelowscy politycy. Istotnym czynnikiem sprzyjającym przeobrażeniom gospodarczym była także jedność w strukturach nowych władz politycznych. Powyższe okoliczności, które należy uznać za dar historii, sprzyjały reformowaniu gospodarki. Zmiany instytucjonalne w polskiej gospodarce były zatem wynikiem splatania się i wzajemnego oddziaływania sił zakorzenionych w ustroju poprzedzającym reformy oraz sił, jakie zostały wykształcone po 1989 roku²³.

Kochanowicz wskazuje na kilka czynników (w sferze instytucji formalnych i nieformalnych), które wywarły wpływ na powodzenie i akceptację przemian zachodzących w Polsce. Są to: uwarunkowane historycznie związki naszego kraju z Zachodem; brak konkurencyjnych w stosunku do kapitalizmu systemów ekonomicznych; stopniowy charakter przemian pokomunistycznych, prowadzący do rozpadu ustroju socjalistycznego oraz zapewnienie demokratycznego charakteru reform²⁴.

Sensem transformacji polskiej gospodarki, co podkreśla Baka, jest tworzenie warunków umożliwiających wydobyć Polskę z peryferii i zapewnienie awansu naszego kraju do centrum światowego postępu i rozwoju. Źródłem sukcesu staje się postępująca od 1989 roku budowa systemu rynkowego z całym instrumentarium służącym otwarciu gospodarki oraz ułatwieniu jej uczestnictwa w procesie globalizacji²⁵.

Realizację takiego celu umożliwi właściwa konstrukcja sfery instytucjonalnej gospodarki. Większość odpowiednich rozwiązań instytucjonalnych powstaje w sposób ewolucyjny, często spontaniczny. Pewną część stanowią zmiany zaprojektowane

---

²² G. Myrdal, *Znaczenie i wartość ekonomii instytucjonalnej*, [w:] K. Dopfer (red.), *Ekonomia w przyszłości*, PWN, Warszawa 1982, s. 141.

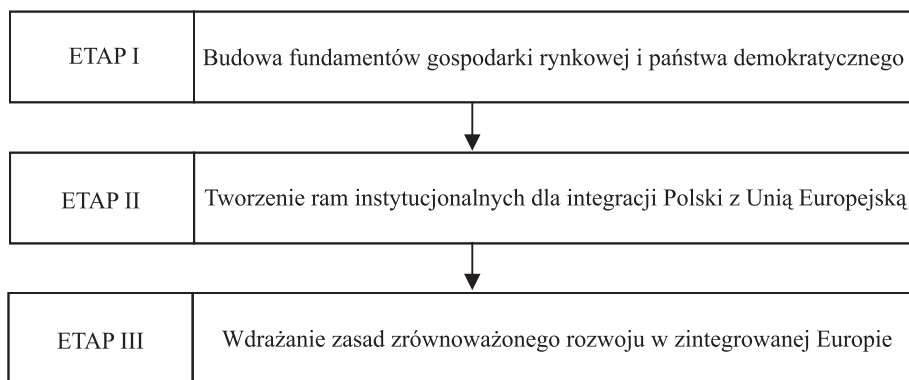
²³ L. Balcerowicz, *Instytucje głupcze!*, „Gazeta Wyborcza” 26.04.2008 ; L. Balcerowicz, *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przelomu epok*, PWN, Warszawa 1997, s. 12.

²⁴ J. Kochanowicz, *Dwoista konsolidacja. Transformacja ekonomiczna i zmiana instytucjonalna*, „Ekonomista” 2000, nr 3, s. 307-308.

²⁵ W. Baka, wyd. cyt., s. 83.

odgórnie, najczęściej na skutek aktywnych działań państwa. Pod wpływem czynników o charakterze egzogenicznym, jak i endogenicznym, nastąpiło przekształcenie systemu społeczno-gospodarczego i systemu politycznego, charakterystycznych dla gospodarki niekapitalistycznej, w typowe dla gospodarki rynkowej.

Początek lat 90. XX wieku zaowocował mnogością wydarzeń (politycznych i ekonomicznych) sprzyjających budowie wolnego rynku. Można tutaj wymienić urynkowanie gospodarki oraz jej otwarcie na kontakty z zagranicą. Istotny okazał się epizod z roku 1994, kiedy Polska rozpoczęła starania o przyjęcie do struktur Unii Europejskiej. Wraz z tą decyzją rozpoczęły się prace z zakresu budowy spójności instytucjonalnej gospodarki polskiej z systemem ekonomicznym Unii Europejskiej. Narastająca presja ze strony UE wymuszała i nadal wymusza na Polsce przemiany o charakterze instytucjonalnym, polegające zwłaszcza na wdrażaniu zasad zrównoważonego rozwoju w zintegrowanej Europie (rys. 3).

Rys. 3. Etapy zmian instytucjonalnych w Polsce po 1989 roku

Źródło: opracowano na podstawie: J. Wilkin, *Rynek, państwo i społeczeństwo w Polsce: dojrzewanie równowagi instytucjonalnej*, [w:] J. Kleer, A. Kondratowicz (red.), *Gospodarka i demokracja w Polsce. Dojrzałość i trwałość instytucji*, CeDeWu, Warszawa 2007, s. 47.

Warto zaznaczyć, że w polskiej gospodarce przemiany dokonywały się w konglomeracie instytucji (formalnych i nieformalnych), obejmującym normy, rynki i organizacje. Wśród instytucji formalnych Iwanek i Wilkin umiejscawiają normy prawne, ustanawiane przez państwo; mechanizm rynkowy, który jest silnie działającym regulatorem i koordynatorem zachowań ludzkich, przede wszystkim w sferze działalności gospodarczej, oraz instytucje utworzone w celu zaspokojenia potrzeb uczestników organizacji – rodzinę, oddolnie tworzone organizacje społeczne, przedsiębiorstwa, organizacje państwowe i ponadnarodowe²⁶.

²⁶ M. Iwanek, J. Wilkin, *Instytucje i instytucjonalizm w ekonomii*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa 1998, s. 19-25.

Obok instytucji formalnych poważną rolę w budowie dobrze funkcjonującej gospodarki odgrywają instytucje nieformalne. Zdaniem Iwanka i Wilkina również one wpływają na racjonalizację gospodarowania, gdyż motywują ludzi do właściwych zachowań. Są to m.in.: tradycje, zwyczaje, przyjęte wzory zachowań, normy etyczne i moralne, religia, kultura, stan świadomości²⁷, instytucje mające duże znaczenie w kształtowaniu mentalności ekonomicznej człowieka – inicjatora procesów zachodzących w gospodarce.

W czasie transformacji gospodarki polskiej w sferze instytucji formalnych dokonano się wiele pozytywnych przemian. W tym okresie wdrożono w Polsce niezbędne do funkcjonowania w systemie kapitalistycznym normy prawne. Aparat państwowy poradził sobie również z uruchomieniem mechanizmu rynkowego, który poprawił konkurencyjność gospodarki. Najslabiej rozwiniętą grupą instytucji formalnych były organizacje. Ich działania w wielu przypadkach były mało profesjonalne.

W świecie instytucji nieformalnych widoczne były wyraźne niedociągnięcia. Najwięcej problemów obserwowano w obszarze norm etycznych oraz w zakresie zwyczajowych sposobów postępowania. Poważne zastrzeżenia budzi mentalność dużej części mieszkańców naszego kraju, zwłaszcza wyposażenie pewnej grupy polskich polityków, którzy mają tendencję do kłótlivosti oraz do „nicnierobienia”.

North uważa, że warunkiem osiągnięcia sukcesu w procesie transformowania gospodarki jest komplementarność instytucji²⁸. Jeśli zatem zmiany formalnych reguł znajdują się w harmonii z powszechnie przyjętymi regułami nieformalnymi, to powstające interakcje będą redukować koszty transakcyjne i porządkować działania ludzi, tak by sprzyjały tworzeniu dobrobytu.

5. Zakończenie

W polskiej gospodarce przemiany, jakie się dokonały w okresie 20 lat transformacji ustrojowej w sferze społeczno-ekonomicznej i politycznej, były skutkiem oddziaływania instytucji formalnych i nieformalnych. Zmiany zapoczątkowane w 1989 roku, polegające na wdrażaniu nowych i udoskonalaniu istniejących instytucji, stały się źródłem awansu gospodarczego naszego kraju. Okazało się, że konstruowanie fundamentów gospodarki rynkowej jest znakomitym sposobem na odbudowę zniszczonych w okresie socjalizmu gospodarek krajów transformujących się. Współcześnie należy stać na straży trwałości wdrożonych rozwiązań instytucjonalnych i dbać o prawidłowy rozwój instytucji. Erozja instytucji może bowiem wywoływać wśród podmiotów gospodarczych oraz w świecie polityki skłonności do zachowań oportunistycznych, które są czynnikiem hamującym proces rekonstrukcji gospodarki.

²⁷ M. Iwanek, J. Wilkin, wyd. cyt., s. 22.

²⁸ D.C. North, *The contribution of the New Institutional Economics to an understanding of the transition problem*, „WIDER Annual Lectures”, vol. 1, World Institute for Development Economics Research, United Nations University, Helsinki, March 1997, s. 16.

Literatura

- Baka W., *W tyglu transformacji ustrojowej. Szkice i komentarze*, Książka i Wiedza, Warszawa 2004.
- Balcerowicz L., *Instytucje głupe!*, „Gazeta Wyborcza” 26.04.2008.
- Balcerowicz L., *Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przelomu epok*, PWN, Warszawa 1997.
- Federowicz M., *Różnorodność kapitalizmu. Instytucjonalizm i doświadczenie zmiany ustrojowej po komunizmie*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2004.
- Fiedor B., *Nowa Ekonomia Instytucjonalna jako podstawa teoretycznej refleksji nad procesem transformacji od gospodarki centralnie sterowanej do rynkowej*, [w:] J. Kleer, A. Kondratowicz (red.), *Wkład transformacji do teorii ekonomii*, CeDeWu, Warszawa 2006.
- Hockuba Z., *Nowa ekonomia instytucjonalna – czy zdominuje nasze myślenie w rozpoczynającym się stuleciu?*, [w:] A. Wojtyła (red.), *Czy ekonomia nadąga z wyjaśnianiem rzeczywistości?*, z. 2, VII Kongres Ekonomistów Polskich, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2001.
- Iwanek M., Wilkin J., *Instytucje i instytucjonalizm w ekonomii*, Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych, Warszawa 1998.
- Kloten N., *Die Transformation von Wirtschaftsordnungen – Theoretische, Phänotypische und Politische Aspekte*, Walter Eucken Institut: Vorträge und Aufsätze Nr 132, Tübingen 1991.
- Kochanowicz J., *Dwoista konsolidacja. Transformacja ekonomiczna i zmiana instytucjonalna*, „Ekonomista” 2000, nr 3.
- Kowalik T., *Systemy gospodarcze. Efekty i defekty reform i zmian ustrojowych*, Fundacja Innowacja, Warszawa 2005.
- Lindbeck A., *The Political Economy of the New Left*, Harper and Row, New York 1977.
- Lissowska M., *Instytucje gospodarki rynkowej w Polsce*, C.H. Beck, Warszawa 2008.
- Mączyńska E., *Ład gospodarczy. Bariery i dylematy*, [w:] E. Mączyńska, Z. Sadowski (red.), *O kształtowaniu ładu gospodarczego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.
- Menard C., *Markets as institutions vs organizations as markets: disentangling some fundamental concepts*, „Journal of Economic Behavior and Organizations” 1995, vol. 28, no. 3.
- Milczarek D., *Zmiana instytucjonalna a wzrost gospodarczy w krajach postsocjalistycznych*, [w:] M. Brzoźowski i in., *Instytucje a polityka makroekonomiczna i wzrost gospodarczy*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2006.
- Myrdal G., *Znaczenie i wartość ekonomii instytucjonalnej*, [w:] K. Dopfer (red.), *Ekonomia w przyszłości*, PWN, Warszawa 1982.
- North D.C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- North D.C., *The contribution of the New Institutional Economics to an understanding of the transition problem*, „WIDER Annual Lectures” vol. 1, World Institute for Development Economics Research, United Nations University, Helsinki 1997.
- Pistor K., *The evolution of legal institutions and economic regime change*, Paper prepared for the Annual World Bank Conference on Development Economics in Europe on Governance, Equity and Global Markets, Paris 1999, 21-23 June.
- Rodrik D., *Development strategies for the 21st century*, [w:] B. Pleskovic, N. Stern (eds.), *Annual World Bank Conference on Development Economics 2000*, The World Bank, Washington (D.C) 2001.
- Rodrik D., *Institutions for high quality and growth: what they are and how to acquire them?*, [w:] K.C. Roy, J. Sideras (eds.), *Institutions, Globalization and Empowerment*, Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2006.
- Rychlewski E., *Proces transformacji jako czynnik determinujący kształt systemu gospodarczego*, [w:] E. Mączyńska, Z. Sadowski (red.), *O kształtowaniu ładu gospodarczego*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2008.

Tool M.R., *Institutionalist view of economic system*, [w:] K. Dopfer, K.F. Raible (eds.), *The Evolution of Economic System*, St. Martin's Press, New York 1990.

Wilkin J., *Jaki kapitalizm, jaka Polska?*, PWN, Warszawa 1995.

Wilkin J., *Rynek, państwo i społeczeństwo w Polsce: dojrzewanie równowagi instytucjonalnej*, [w:] J. Kleer, A. Kondratowicz (red.), *Gospodarka i demokracja w Polsce. Dojrzałość i trwałość instytucji*, CeDeWu, Warszawa 2007.

ECONOMIC TRANSITION IN POLAND – AN EXAMPLE OF INSTITUTIONAL CHANGE

Summary: Economic reforms in Poland are being introduced since 1989. During the last 20 years the Polish economy transformed from central-planned into market economy. In the same time introduction of a new institutional order (political, economic, and cultural) was visible. Formal (legal standards, ownership) and informal institutions (moral standards, culture) played predominant role in this process. Relations between those institutions led to creation of a new efficient economic system. The shape of institutions that were specific for transition economy resulted from an influence of exogenous and endogenous factors as well as introduction of schemes observed earlier in developed countries, including the European Union. Institutions in the economy, that were created in accordance with capitalism created suitable conditions for effective market activity. It turned out, that capitalism based on predominant role of a market in regulation of economic processes, is the most effective way of rebuilding post-communists economies.